

Jedan od fascinantnijih aspekata ljudskog društva jeste to što, uslovno rečeno, više međusobno suprotnih stvari može istovremeno da bude tačno, i u skladu sa tim, pojedinac bez problema može da ima više međusobno suprotnih uverenja.

Na primer, neko može reći da je prenaseljenost planete problem jer ljudi troše previše **resursa**, ali da je istovremeno nizak prirodni priraštaj problem jer više novih ljudi mora da se rađa, kako bi radilo i „održavalo ekonomiju“.

Obe tvrdnje su tačne u izvesnom smislu: prekomerno trošenje resursa može dovesti do ekološkog kolapsa, ali istovremeno, s obzirom na način na koji je trenutni globalni ekonomski sistem struktuiran, nedostatak nove radne snage ima potencijal da dovede do ozbiljnih kriza.

Iz političke perspektive, najvažniji zahtev za svaku državu jeste rast bruto domaćeg proizvoda, BDP-a, koji čini ukupnu vrednost proizvedenih dobara i usluga unutar države u određenom vremenskom periodu. Dakle, on predstavlja zbir svih plaćenih ekonomskih aktivnosti, bez obzira na to da li one imaju pozitivan ili negativan efekat na društvo.

Na primer, ako polomim nogu i platim uslugu u privatnom domu zdravlja, to je „dobro za ekonomiju“, zato što doprinosi rastu BDP-a. Ako platim dadilju (koja je prijavljena unutar agencije) da mi čuva dete, to je dobro za ekonomiju, zato što je došlo do razmene novca i usluge, ali ako sama čuvam svoje dete, to nema nikakvo pozitivno dejstvo na BDP.

Konstantan rast BDP-a takođe u izvesnoj meri podrazumeva potrebu za većom radnom snagom, odnosno konstantno povećanje populacije.

Iako je sam BDP neutralna mera opšte ekonomske aktivnosti, problem je fiksacija na porast BDP-a. Kako bi ekonomija bila stabilna, očekuje se godišnji porast od 2-3%, koji je empirijski neraskidivo povezan sa porastom utroška resursa i energije.

Što se tiče kapaciteta Zemlje, među naučnicima postoji konsenzus da materijalni otisak koji planeta može da podnese iznosi 50 milijardi tona godišnje. U 1990. godini materijalni otisak je iznosio 43 milijardi tona, 2000. godine je dostigao 54 milijarde, dok je 2017. vrednost materijalnog otiska došla do 92 milijarde tona, skoro duplo više od obnovljivih kapaciteta.

Dakle, proizvodimo više materijala i trošimo više energije nego što planeta fizički može da podrži, i to eksponencijalno više svake godine, sve u cilju zadovoljenja zahteva za eksponencijalnim ekonomskim rastom. U tom kontekstu potrošnja jeste problem, jer je ona neizbežna posledica prekomerne proizvodnje, odnosno fiksacije na ekonomski rast. Drugim rečima, trošimo previše energije i resursa zbog ustrojstva globalnog ekonomskog sistema, a ne zato što postoji realna potreba za tim u populaciji.

Sa porastom svesti o klimatskim promenama i štetnom dejstvu emisija ugljenika koje nastaju

sagorevanjem fosilnih goriva, počela je da se plasira ideja o „zelenom“ rastu, odnosno porastu BDP-a koji nije u direktnoj zavisnosti od utroška materijala i emisija ugljenika. Dakle, ideja je da će na taj način ekonomija da se „dematerijalizuje“ i da se omogući beskonačni rast, baziran na obnovljivim izvorima i „čistoj“ tehnologiji. „Ljudska mašta i kreativnost su neograničeni“, kažu entuzijasti ovog tipa razmišljanja, pa je tako moguć i neograničen rast.

Međutim, dosadašnji empirijski podaci su pokazali da to ne funkcioniše globalno (na nivou pojedninačne države može se postići samo putem izmeštanja proizvodnje van njenih granica), efekti su nedovoljno veliki i brzi, sama ideja je bazirana na tehnologiji koja još uvek ne postoji, kao i da to svakako izaziva ljudske i ekološke katastrofe.

Čak i kada bismo eliminisali sva fosilna goriva iz upotrebe, ali zadržali ekonomski rast istog tempa baziran na „čistoj“ energiji, to bi dovelo do ekološke katastrofe i brzog kolapsa višestrukih ekosistema. Ukratko, naš osnovni ekološki problem nisu fosilna goriva, već ekonomski sistem baziran na beskonačnom rastu.

Ekonomija planirane neefikasnosti

Po većini procena, globalna populacija će dostići nešto manje od 10 milijardi ljudi do 2050. godine, a nakon toga se predviđa znatno usporavanje rasta i stabilizacija. U studiji iz 2020, grupa naučnika analizirala je sa koliko minimalno energije je moguće obezbediti pristojan život za svih potencijalnih 10 milijardi ljudi, i zaključili su da je to moguće učiniti sa čak 60% manje energije nego što koristimo sad.

Kako studija pokazuje, moguće je pružiti udoban klimatizovani životni prostor, sa modernim aparatima za kuvanje, čuvanje hrane i čišćenje, internetom, laptop računarom, pametnim telefonom, uključujući brz pristup besplatnom zdravstvu, školstvu i prevozu za svakog od potencijalnih 10 milijardi stanovnika planete Zemlje sa čak 60% manje utroška energije nego sad, sa populacijom od 8 milijardi. Dakle, porast populacije sam po sebi nije ekološki problem. Problem je u nejednakom i neefikasnom trošenju energije i resursa.

Naravno, efikasnost se može definisati samo u odnosu na željene rezultate. Ukoliko kao željeni rezultat postavimo akumulaciju kapitala, odnosno beskonačan ekonomski rast, bez obzira na ljudske i prirodne žrtve, efikasnost sistema se ne može osporiti.

Međutim, ukoliko kao glavni parametar uspeha postavimo zadovoljenje ljudskih potreba u okviru planetarnih granica, njegova efikasnost nije zadovoljavajuća. Po Oxfamu, u periodu od 2010. do 2019. godine, 1% najbogatijeg svetskog stanovništva stekao je približno polovinu celokupnog novog bogatstva, a ovaj jaz između bogatih i siromašnih se sve više produbljuje.

Od početka 2020. do kraja 2022. godine najbogatijih 1% steklo je gotovo dve trećine

celokupnog novog bogatstva, koje iznosi 42 biliona (hiljadu milijardi) dolara, dok se procenjuje da trenutno najmanje 1,7 milijardi radnika živi u zemljama u kojima inflacija premašuje plate, a preko 10% populacije na Zemlji gladuje.

Istovremeno, približno 50% sve hrane koja se proizvodi u svetu, 2 milijarde tona, baca se svake godine. Elektronski uređaji su koncipirani tako da se što pre kvare, kako bismo što više kupovali nove. Procenjeno je da, do 2021, samo elektronski otpad iznosi 57 miliona tona. Uništavanje potpuno novih, nekorišćenih proizvoda smatra se ekonomski efikasnim jer se na taj način podiže vrednost brenda. Drugim rečima, godišnje uništavamo tone nove luksuzne odeće i aparata, kako se njihov luksuz ne bi „razvodnio” masovnijom upotrebom. Jedan od najvećih zagađivača je građevinska industrija, a svake godine se grade milioni luksuznih stambenih jedinica, koji kao svoju jedinu svrhu imaju finansijske špekulacije. Sa druge strane, planeta Zemlja je jedan izuzetno otporan sistem; suština je samo uzeti onoliko koliko njeni ekosistemi mogu da regenerišu, a ne zagađivati više nego što atmosfera, vode i zemljište mogu bezbedno da apsorbuju.

Ako prekoračimo ove granice, ekosistemima prethodi kolaps. Dakle, mi nepotrebno prekoračujemo ove Zemljine kapacitete svake godine decenijama unazad. Proizvodimo stvari koje niko ne koristi i gradimo zgrade u kojima niko ne živi kako bismo kreirali bogatstvo u kome niko ne uživa. Ovo se pre svega odnosi na to kako je sam sistem koncipiran – bogatstvo se ne stvara da bi se u njemu uživalo, već da bi se konstantno ponovo ulagalo i omogućio dalji ekonomski rast.

Istovremeno, besmislenost kreiranja bogatstva kao cilja za sebe možemo da posmatramo i na nivou pojedinaca koji u najvećoj meri profitiraju od sistema. Čuveni Easterlinov paradoks pokazuje da povezanost ličnog osećaja sreće i bogatstva nije linearna; sa povećanjem bogatstva, sreća raste samo do određene tačke.

Dakle, luksuzna roba poput jahti, terenskih vozila i privatnih aviona ne doprinosi značajno niti kvalitetu života, niti subjektivnom osećaju sreće vlasnicima, a vrši nepopravljivu štetu po naše ekosisteme. Sa druge strane, brojne studije su pokazale da je jednakost u društvu jedan od najvažnijih faktora percepcije sreće i blagostanja pojedinaca koji u njemu žive.

Prevazići kognitivne pristrasnosti i manipulacije

Može se postaviti pitanje kako većina nas bez problema svakodnevno prihvata ove nepravde globalnog ekonomskog sistema? U ovome nam pomaže psihološki mehanizam koji se zove hipoteza o pravednom svetu. To je kognitivna pristrasnost koja pretpostavlja da „svako dobija ono što zaslužuje”, odnosno da će postupci imati moralno pravedne i odgovarajuće posledice.

Dakle, kako bismo zadržali osećaj lične kontrole nad događajima, skloni smo da

racionalizujemo razne nepravde, bilo da se tiču nas lično, grupe kojoj pripadamo ili drugih grupa i pojedinaca. Na primer, imamo sklonost da smatramo da su bogati ljudi „bolji“, vredniji i pametniji, lakše se poistovećujemo sa njima nego sa siromašnima, za koje često kažemo da su „sami krivi“ za svoje nedaće.

Ovaj način razmišljanja posebno dolazi do izražaja kada je u pitanju racionalizacija ekoloških katastrofa. Tako, kažemo da smo „mi“ doveli do klimatskih promena zato što smo pohlepni, površni ili zli, na primer. Štetnost ovog načina razmišljanja se ogleda u tome što smo previše fokusirani na individualnu akciju, i često krivimo sebe i druge zbog raznih potrošačkih ponašanja koja su van našeg izbora, i nužna su za preživljavanje. Prenaglašavamo osećaj lične kontrole kroz ideje da ćemo korišćenjem pravih, a izbegavanjem pogrešnih proizvoda da „spasimo svet“.

Ovo je neefikasna tehnika, pre svega iz perspektive potrebe za konstantnim rastom – sam sistem zahteva konstantno veću proizvodnju. U diskursu oko potrošačkog ponašanja, često se zanemaruje uticaj državne politike u raznim industrijama, sve u cilju održanja ekonomskog rasta. Na primer, ukoliko letimo avionom 50% manje, teško da možemo očekivati 50% manje letova, a dosta je veća šansa da će se država umešati kako bi „spasila“ avioindustriju.

Gledajući trendove rasta BDP-a i potrošnje resursa, možemo zaključiti da tip promene koji je potreban kako bi se ostvarila ekološka održivost mora da dođe iz promene zahteva sistema, a ne naše individualne potrošnje. Drugim rečima, moramo da se bavimo uzrokom, a ne posledicama.

Tu se susrećemo sa sledećim problemom – gotovo da nam je nemoguće da zamislimo promenu sistema, niti kako bi došlo do nje. Ovo je, između ostalog, posledica greške lažne dihotomije, koja se često koristi u medijima kao vid manipulacije potrošačima. Putem ove tehnike u komunikaciji naši izbori se lažno sužavaju; prikazuju se samo dve opcije, dok ih u realnosti ima više.

Tako, danas dominira narativ da se ekonomski rast podrazumeva, a da je jedini mogući izbor između fosilnih goriva ili „zelenih“ izvora energije. Sa druge strane, ukoliko govorimo o potencijalnoj promeni ekonomskog sistema, jedini mogući izbor je između statusa quo i revolucije, po nekima, ili između „realnosti“ ili „utopije“, po drugima. Ovakav crno-beli, isključiv način gledanja često dovodi do nepotrebnih konflikata i u krajnjoj liniji parališe konstruktivnu akciju.

Kako bismo prevazišli zamke ovog načina razmišljanja, od pomoći nam može biti termin nereformističke reforme. Poznate i pod nazivom strukturalne reforme, njihov cilj je da kumulativnim promenama transformišu sistem. One nisu koncipirane kao jasan recept, već

kao smernice i strateški okvir posmatranja.

Tako, u trenutnim okolnostima moramo da posmatramo širu sliku, da uzmemo u obzir da je ekološka kriza pre svega kriza nejednakosti, i da su jedino one reforme koje umanjuju nejednakost u društvu u mogućnosti da dovedu do stvarne dugoročne promene.

Drugim rečima, nema mnogo svrhe investirati u „čiste“ izvore energije ukoliko se istovremeno omogućava bogatima da nastave da šire svoje arsenale privatnih jahti ili aviona. Ovo ne osporava značaj „zelenih“ tehnologija, ali one mogu imati uticaj jedino u kombinaciji sa merama koje će umanjiti nejednakosti, poput progresivnog oporezivanja, propisanih minimalnih i maksimalnih prihoda, ili skraćivanja radnih sati bez gubitka plate.

Sa druge strane, reforme poput subvencija za električne automobile su samo „reformističke“, one produbljuju nejednakosti, i u krajnjoj liniji zamenjuju jednu krizu (klimatske promene) drugom (bespovratno uništavanje resursa, ekosistema i populacija koje žive u njima).

Jedna planeta, jedna borba

Uprkos dominantnom narativu da ljudima nije dovoljno stalo do klimatskih promena, većina globalnih istraživanja pokazuju da su ljudi vrlo svesni ovog fenomena i njegovih posledica, ali da se osećaju nemoćno da išta urade povodom toga. Uzrok može ležati u samoj komunikaciji o ovoj temi.

„Rešenja“ koja se nude su ili nepraktična i imaju upitan učinak (promene potrošačkog ponašanja) ili daleka i nedostižna (tzv. „težno-optimizam“ – fokus na razvoj tehnologije, vetroparkove, nuklearnu energiju ili električna vozila). Kao „alternativa“ datim rešenjima nudi se opšti prirodni i društveni kolaps, i u krajnjoj liniji, masovno izumiranje. Kada nam je ponuđen ovakav izbor, bespomoćnost i neaktivnost mogu biti logične posledice.

Ono što se gotovo zanemaruje iz narativa o klimatskim promenama jesu konkretna društvena rešenja koja bi mogla da imaju pozitivan uticaj na živote ljudi. Na primer, ulaganje u kvalitetne javne usluge, kao što su zdravstvo, obrazovanje i prevoz, besplatne za sve, koje bi oslobodile ljude od pritiska za produktivnošću; planirano smanjivanje industrija štetnih po zdravlje čoveka, uz ponudu alternativnih radnih mesta; adaptacija gradova tako da u srži imaju potrebe ljudi, a ne automobila, sa akcentom na zajedničke zelene površine, samo su neke od najosnovnijih ideja kako bismo efikasno mogli da umanjimo emisije ugljenika i postepeno pređemo na „čistu“ energiju.

Ono što čini ova rešenja politički nemogućim jeste to što ona ne utiču na porast BDP-a. U globalnoj ekonomiji, ekonomski rast je najvažniji politički cilj za svaku državu. Na taj način, države se takmiče da privuku investitore, otvore nova radna mesta i na taj način održe političku stabilnost. Većina država u tome nema mnogo izbora, a na svaki pokušaj

odudaranja od globalno prihvatljive politike, moćnije države mogu odgovoriti raznim sankcijama ili državnim udarima, kao što smo videli u izbrisanoj tvitu Elona Muska. U kontekstu politike jedne države, tvrdnja o rastu populacije sa početka teksta nije kontradiktorna - potrebno je da raste populacija naše države i da održava naš rast BDP-a, dok porast populacija drugih država može samo da predstavlja pretnju za nas. S obzirom na to da delimo jednu zajedničku planetu, možemo zaključiti da je ova strategija dugoročno nepovoljna po sve učesnike.

Kako bismo sprečili ekološku katastrofu, globalno moramo da smanjimo emisije ugljenika, što je nemoguće ukoliko smo istovremeno primorani da se takmičimo ko ima veći rast BDP-a, koji je nužno povezan sa konstantnim porastom emisija ugljenika. Drugim rečima, ono što je ekološki nužno je, u praksi, politički nemoguće. U ovakvim okolnostima lako je osetiti se bespomoćno i odustati od bilo kakve borbe. Međutim, ukoliko izaberemo borbu, kako bi ona bila učinkovita, moramo da nađemo motivaciju koja je relevantna za sve, ne samo na grupnom nivou, već i na nivou pojedinca.

Prvi korak može biti promena u percepciji stvarne moći koju imamo unutar sistema. Naučeni smo da posmatramo sebe pre svega kao potrošače, u tolikoj meri da reč potrošač počinje da se doživljava kao sinonim za reč čovek. Međutim, ako gledamo količinu neiskorišćene robe koja se baci, možemo zaključiti da planeta u većoj meri trpi od proizvodnje, nego od potrošnje. Zar u tom kontekstu ne bi bilo logičnije da počnemo da posmatramo sebe kao radnike, pre nego potrošače? Naše mogućnosti kao potrošača su ograničene, dok kao radnici imamo moć da promenimo mnogo više, ukoliko se organizujemo i međusobno saradujemo.

Drugi korak bi bio da prevaziđemo lažnu dihotomiju između čoveka i prirode. Priroda se najčešće percipira kao nešto što je suštinski drugačije i daleko od nas, bilo kao nevina žrtva koju moramo da „spasimo“, bilo kao nepredvidljiva sila koju moramo da „ukrotimo“.

Međutim, ove kontradiktornosti pre svega su posledica logike sistema u kome se nalazimo, a ne života ljudi samog po sebi. Gledano čisto na materijalnom nivou, čovek jeste deo prirode, a ekološka kriza nije rezultat akcije čoveka samog po sebi, već globalnog sistema koji se istorijski razvijao poslednjih 400 godina svojom unutrašnjom, često kontradiktornom logikom, bez učešća svesne volje većine populacije.

Tako, borba za planetu može se svesti na borbu za slobodnim vremenom, oslobođenim od štetnog i beskorisnog rada, bilo po nas same, bilo po prirodu. Ono što regeneriše čoveka, može regenerisati [prirodu](#) i obrnuto, i možemo se boriti za ekonomiju koja u srži ima taj zahtev.

Na kraju, moramo postati svesni svojih ograničenja, bilo na nivou mogućnosti samog

kognitivnog i perceptivnog aparata, bilo na nivou informacija koje su nam dostupne. Zato je bitno da makar krenemo da pričamo o rešenjima koja prevazilaze status kvo, jer je očigledno da su se sva do sada globalno plasirana rešenja pokazala kao neefikasna.

Jedino kroz razmenu informacija možemo značajnije prevazići svoje lične ograničenosti, i učiniti da ekološka nužnost postane politička realnost. U rešavanju brojnih ekoloških kriza može nam pomoći sledeće pitanje: čak i da je beskonačan rast moguć na ograničenoj planeti, da li bi on išta dobro doneo većini nas?

Izvor: Masina